

R 1975-31

(229) (1) (Račice, 17. 8. 75 dopoledne.)

Není důvodu, proč bychom v rámci svého pojetí nemohli předpokládat podstatně větší resp. velké, obrovské množství primordiálních událostí, z nichž velká většina proběhne až do konce a zmizí v „nicotě“, prostě skončí a nic po sobě nezanechá, protože se neobjevila žádná jiná, další událost, která by na ony probíhající a proběhnuvší nějak navázala. Tohleto bychom mohli považovat za jakýsi základní „tvořivý proces“ veškerenstva nebo vesmíru, základní vesmírný zdroj všeho. Jak by to bylo možno zapracovat do naší koncepce?

Především je zřejmé, že svět, vesmír, skutečnost (v běžném smyslu) se konstituuje pouze v „prostředí“ o jisté minimální hustotě primordiálního dění; někde na hranici mohou kupř. vznikat krátkodobě jakési „ostrůvky skutečnosti“, jejichž trvání však může být náhle přerušeno nebo může také pozvolna vyhasínat tam, kde primordiální dění náhle nebo pozvolna prořídne. Někde za vznikem nesmírně řídkých oblaků „plynného“ vodíku bychom mohli hledat nějaké místní zahuštění primordiálního dění, tj. zvýšenou frekvenci primordiálních událostí, jež jsou základem pro eventuelní vznik takových „setrvačných elementů“ jako jsou subatomární částice, jež posléze vyústí ve formaci vodíkového jádra (protonu) a elektronů (nebo pozitronů) apod. Je možné a dokonce pravděpodobné, že tam, kde dojde ke shluknutí větších mas primordiálních a zejména vyšších událostí a v důsledku toho i mas setrvačností, vzrůstá v důsledku toho zase ještě druhotně hustota primordiálního dění, indukovaného „potřebou“ uchovat již existující setrvačnosti. Tak si lze myslet celý gigantický proces, začínající malými poruchami v pravděpodobnostním výskytu primordiálních událostí, jejichž důsledkem je stále větší porušování původní „rovnováhy“. Různé síly mohou tomuto procesu ještě napomáhat – v první řadě časově i věcně to je gravitace, jak se zdá. Ta způsobuje další a další místní zahušťování mraků vesmírného vodíku, ke vzniku jaderných procesů při dosažení určitých tlaků a teplot v důsledku naklonění nejjednodušší „látky“, ke vzniku vyšších typů jaderného složení atomů atd. Všechna dosavadní líčení historií hvězdného vývoje trpí jednou základní vadou (pokud jsem se s nimi povrchně seznámil při různých příležitostech): není totiž jasné, jaký je vztah mezi vznikem hvězdných a planetárních těles kondenzací jednoduchých plynů (vodíku, helia atd., u planet methanu atd.) a mezi tzv. velkým třeskem, jímž se vysvětluje rozpínání známého (tj.

lokálního) vesmíru. Naše hypotéza resp. náčrt takové hypotézy by připouštěl obojí vedle sebe a ve vzájemném prostoupení. Tam, kde by byly nedohledné prázdné prostory by při překročení určitých dimenzí vzrůstala pravděpodobnost narušení „rovnovážného“ stavu ve frekvenci primordiálních událostí, protože nejbližší větší shluky hmoty by byly již příliš vzdáleny, aby mohly příslušný potenciál odsávat pro udržení vlastních setrvačností. (Mimochodem kdyby se něco podobného potvrdilo, musely by být prognózy a odhady trvání „života“ různých hvězd pravděpodobně opraveny směrem k delším dobám, neboť čím obrovitější by byla nahloučená hmota, tím větší kvantum primordiálních událostí a z tím větších okruhů kolem by bylo „stahováno“, „sváděno“ ke shluku. Takže např. naše Slunce by nebylo „přikrmováno“ pouze zvenčí přitahovanými hmotami, ale také zevnitř „přitahovanými“ a „konzumovanými“ primordiálními událostmi.) A tak by v prázdných vesmírných prostorách vznikaly nové „vodíkové mraky“, zatímco např. v centrech galaxií by nahloučená hmota vůbec nedovolovala průběh nějaké izolované primordiální události, na niž by nic už dál nenavazovalo. Zvláštní případ by ovšem nastal, kdy nahloučení hmoty by bylo tak velké, že už by se nemohlo udržet být jen v setrvačném stavu pro nedostatek nezbytných primordiálních událostí. Je pravděpodobné, že ony v poslední době diskutované černé díry, vzniklé propadnutím hmoty „do sebe“, jsou ve velmi blízké spojitosti s náhlým nedostatkem primordiálních událostí jako základní „pohonné látky“ všeho vesmírného dění.

(230) (2) (Račice, 17. 8. 75 před polednem.)

Kierkegaardova diagnóza doby jako prolezlé reflexí je správná, doplníme-li, že doba je prolezlá reflexí upadlou (ostatně i o tom se Kierkegaard namnoze zmiňuje). Barbarství naší doby spočívá totiž nikoliv v reflexi samé (jak se např. domníval takový Bergson), nýbrž právě v oné upadlosti, pokleslosti reflexe. Můžeme plně souhlasit s Ortegou y Gasset, že „tam, kde není pravidel, jichž se naši bližní mohou dovolat, tam, kde není principů občanské zákonnosti, k nimž je možno se utéci, tam, kde není úcty k určitým posledním pozicím rozumovým, o něž se spor může opřít, tam není kultury. A jestliže někdo v diskusi s námi [byť sebevíc užíval reflexe – doplňuji já (LvH)], nedbá o to držet se věci, nemá dobrou vůli být pravdivý, je duševní barbar.“ (*Vzpoura davů*, str. 63–64, česky.)

V tom smyslu ovšem prokazuje křesťanství svou kulturnost jenom v některých složkách katolictví, kdežto v protestantství je tato stránka tradičně silně podceněna. Protestantství zůstalo této myšlenkové univerzalitě hodně dlužno, jak už kdysi konstatoval např. J. L. Hromádka ve svém

„Křesťanství v životě a v myšlení“. Má-li svůj dluh ještě splnit, zaplatit, už to nemůže dnes dělat jenom za sebe a pro sebe, tj. dnes to je ještě méně možné než kdykoliv dříve. Reflexe víry, dovedená do důsledků z principů protestantských, reformačních, musí být za prvé dnes už ekumenická, tj. musí být v jistém slova smyslu „katolická“ (v původním významu toho slova), všeobecná, určená všem křesťanům a tedy také v zásadě všem přijatelná, univerzální. A protože „katoličnost“, „univerzalita“ znamená dnes všeobecnou, tj. skutečnou univerzálnost (tedy nikoliv pouze omezenou univerzalitu, tj. omezenou na rámec historického typu „křesťanů“ a „křesťanství“), musí být orientována také na lidi, kteří nevyrůstali vědomě (= tak že si to mohli uvědomit) v nějaké tradici církevní a křesťanské. Tedy je povolána k tomuto úkolu nikoliv nějaká reflexe theologická, nýbrž filosofie, která má tuto reflexi provést. Proto také to, co hodláme podniknout, je pokus o splnění dluhu, úkolu tohoto druhu.

Uzavřeme-li tedy, platí: 1) chyba základní musí být v naší době hledána na rovině reflexe; pokud nedojde k nápravě na této rovině, je náprava ostatních věcí lidských, náprava světa, v němž žijeme, vcelku a do důsledku nemožná; 2) reflexe sama ovšem nestačí na nápravu, neboť jejím úkolem a posláním je jenom ukázat věci v pravé světle; ovšem nikoliv jenom skutečnosti, které jsou dány, ale také plány, programy a prognózy; důležitou, stejně významnou komponentou každé „nápravy věcí“ je změna životní, individuální i společenské praxe, a to mimo jiné znamená změnu „základu“ této praxe, tj. změnu životního zakotvení, životní orientace; a ta změna, která je (která se už dějinně ukázala) jako schůdná, účinná a perspektivní, tj. orientace „víry“, není právě jinak možná než přes „změnu smýšlení“, tedy přes reflexi; 3) protože nová orientace „víry“ je dějinně spjata s křesťanstvím, je pro naši dobu nezbytnou součástí nové reflexe náročné, kvalifikované vyrovnání s křesťanstvím a s křesťanskou tradicí (abychom se napříště dovedli vyhnout takovým „diletantským“ a všelijak deformovaným a deformujícím imitacím, jako je např. zejména marxismus, ale vposledu i obecně socialismus, demokratismus, atd. atd., vůbec nejružnější typy humanismu, které všechny jsou nějak poznamenány křesťanstvím, ale aniž by byly schopny samy sobě i světu odůvodnit, ospravedlnit a vydat počet jak ze svých distancí, tak z těch prvků, jež – obvykle nevědomky a nekontrolovaně (a tedy i nekriticky) – převzaly nebo na ně v nějakém smyslu navázaly; 4) nedílnou součástí nové reflexe a nových myšlenkových i praktických projektů je ohled na nezbytnou univerzálnost programu, jež budou moci přijmout v zásadě všichni lidé na této planetě, tedy také a zejména lidé, vycházející z naprosto odlišných kulturních a společenských předpokladů a tradic.

(231) (3) (Račice, 18. 8. 75 dopoledne.)

Nejvlastnějším elementem filosofie je reflexe; filosofie vlastně není ničím jiným než do důsledků provedenou a do stále dalších důsledků vždy znovu prováděnou reflexí. Ale reflexe sama o sobě je jaksi bez „substance“, nemá dna, nemá základu (v sobě). Je tudíž něco mimo reflexi, co k filosofii nutně náleží a bez čeho filosofie není možná. Ale toto něco tu vždycky jest, i když jako surovina se vši hlušinou a nežádoucími příměsemi. Toto „něco“ však dovede ukázat a vyčistit, pročistit, projasnit pouze filosofická reflexe. Filosofické reflexi je nutno se přiučit, vyučit, je třeba se v ní po-cvičit a vycvičit; ale ono „něco“, bez čeho filosofie a filosofická reflexe sama neobstojí a bez čeho není vůbec možná, není záležitostí poučení a vyučení, nýbrž je to záležitost jaksi „existenciálního rozhodnutí“, k němuž filosofická reflexe může přispět jako výzva, a to výzva ke změně existen-ciálního zakotvení a existenciální orientace (adresátem této výzvy totiž je člověk, který už vždycky nějak zakotven a orientován jest, ale jehož život-ní zakotvenost a orientace je právě ještě nepročištěná, zmatená, plná roz-porností, „hlušiny a nežádoucích příměsí“).

A tak se ukazuje, že v nepročištěné a neintegrované podobě je něco z fi-losofie vždycky již přítomno všude tam, kde je nasazena reflexe; a že teprve poučená a vyučená reflexe je schopna to osvětlit, prosvětlit a pro-čistit, a vůbec také „ukázat“ resp. učinit zřejmým a „viditelným“. Nějaká existenciální orientace a nějaké existenciální zakotvení je původně všude; a nějaká reflexe je také všude, neboť tím se právě vyznačuje člověk jako člověk, že je totiž schopen reflektovat. Filosofie proto není něčím, do čeho by bylo nutno každého teprve zasvětit; je to naopak něco každému člověku důvěrně, intimně blízkého a vlastního – ovšem v nevykrysta-lizované, nepročištěné a nezintegrované podobě. A tak na počátek filo-sofických úvah vůbec nenáleží nějaké představování filosofie a uvádění do ní.

Filosofie ostatně nemá, kdo by ji představil – neexistuje žádná mimofilo-sofická, nefilosofická základna, z níž by bylo při představování filosofie lze vyjít. Filosofie se musí proto představit sama. Ale aby se mohla představit sama, musí tu nejprve být, musí nejprve vstoupit mezi nás, do našeho života „incognito“, nepředstavená. (Neboť dokud nepřijde a nevstoupí mezi nás nepředstavená, nemůže se představit; a aby se představit mohla, musí tu nejprve být, aby se představila.) A tak je filosofie mezi námi na za-přenou, jaksi neslušně, anonymně – tak, že nevíme, co či kdo to vlastně je, s kým nebo s čím máme tu čest. To je věc jistě dost nezvyklá, zejména ne-zvyklá u jistých odborných disciplín, u jiných myšlenkových oborů. Vsech-

ny mohou být vždycky nějak uvedeny, nějak představeny; filosofie však představena, uvedena být nemůže. A proto také nelze ani uvést do filosofie. Kdyby totiž měl někdo uvádět do filosofie, znamenalo by to, že by se musel ocitnout mimo filosofii, tj. najít právě tu mimofilosofickou, nefilosofickou základnu, o níž jsme mluvili. A pak by musel někoho, kdo je také mimo filosofii, vzít za ruku a vést ho na území filosofie; ale právě něco takového není možné, neboť „území“ filosofie není takto ohraničeno. Filosofické území je všude; nelze z něho vyjít, vykročit, nelze z něho uniknout. Jakmile se jednou filosofie na světě objevila, tak je konec s každým „mimofilosofickým“ prostorem či územím. Už nikdy nemůže být filosofie vymazána nebo udržena alespoň v mezích; ať děláme co děláme, filosofie tu vždycky je a bude. Jediný „úraz“, který ji může postihnout, je úpadek a poklesnutí pode vší filosofickou úroveň. Ale tento úpadek nevede z filosofie pryč, nýbrž jen k pafilosofii, filosofickému kýči (ideologiím) nebo k filosofickým drtinám a pilinám (neintegrovaným). A proto do ní nelze „uvést“; „úvod do filosofie“ – to je nesmysl. My vždycky ve filosofii a s filosofí už nějak jsme, už vždycky je filosofie v nás, jsme jí poznamenáni, vždycky už jsme ve světě poznamenaném filosofií, vždycky už sami – ať to víme nebo nevíme – nějak jednáme pod vlivem filosofie, a ještě víc: ze základů, z principů filosofických. My dokonce vždycky nějak už filosofujeme, byť špatně, hloupě, nepromyšleně a hlavně nesjednoceně, nejednotně. My už nejen jednáme z filosofických začátků, principů, ale sami vždy ve filosofii nějak postupujeme, pracujeme v ní, v jejím nejvlastnějším prostoru se prodíráme kupředu – ať to víme nebo nevíme. Ani si to nemusíme připouštět, nemusíme to vůbec tušit – a děláme to. To je druhá zvláštní stránka filosofické anonymity, o níž jsme se už zmínili. Ale k filosofii právě náleží i to, že nikdy v této anonymitě nezůstává, ale že se prodírá na světlo, k plnějšimu a plnějšimu uvědomění, prodírá se do jasu vědomí, do zřejmosti pohledu, jímž si uvědomujeme (postupně stále lépe a přesněji), co vlastně děláme.

(232) (4) (SSaŽ, 19. 8. 75 dopoledne.)

Jednou z nejpoutavějších stránek konfrontace dvou různých filosofí (filosofických pozic) a také výbornou příležitostí k břitkým a duchaplným projevům espritu je vyhmátnutí (zvnějšku, a tedy vnějších) rysů základních „pozic“ té druhé filosofie, toho druhého myslitele – a pozic zvnějška: to znamená: profilu. Ale přes veškerou duchaplnost je to vždycky jen komentář – sebelépe vystihující, přesně vidící a ukazující, odhalující sebezpřesněji podstatné rysy, přednosti i nedostatky – stále je to jenom komentář k filosofii a ne filosofie plná, plnokrevná, uskutečněná.

Ovšemže v tomto komentáři je nějak také jakási „filosofie“ přítomna, ale právě jen „nějak“, tj. jen jako je přítomna všude. Zůstává však neprovedena. Ovšemže je možno v komentáři vytyčit několik mezníků a směrnic, na jejichž základě je pak možno nadhozené pozice rozvést a nechat rozrůst v plnou, plnokrevnou filosofii. Ale právě to je důležité: teprve provedení, rozvedení, výstavba plné, plnokrevné filosofie mohou prokázat a ukázat, že pozice komentujícího jsou natolik solidní a nosné, že takovou stavbu udrží a unesou. Ta stavba může být dokonce provedena (soukromě), takže sám komentující si může být svou věcí naprosto jist; ale to nestačí. Je třeba nosnost filosofických pozic zřejmě a to znamená: veřejně prokázat, tj. prokázat ji druhým a před druhými. Filosofie nikdy není jen soukromou záležitostí (i když naopak nikdy není jen veřejnou, vnější záležitostí), ale tíhne k veřejnosti, k zveřejnění, k působení navenek, ve společnosti, ve světě. Filosofie jakožto radikální, kritická reflexe se nemůže vyhnout skutečnosti, že člověk je tvor (také) společenský, a tuto jeho elementární společenskou zakotvenost na sebe a do svého nejhlubšího a nejnějnějšího rozvrhu musí pojmut.

Existuje však ještě druhý důvod (či příčina) toho, že filosofie musí být veřejná a tíhnout k veřejnosti, k zveřejnění. Jejím vlastním elementem, „prostředím“ je logos, slovo, řeč. A za světem řeči je sama pravda, v níž je filosofie zakotvena a k níž míří, směřuje. Hlavním cílem filosofickým je přiblížit nejenom svět, ale i sebe, a nejenom sebe, ale i svět k tomu, aby se všechno ukázalo v pravém světle, tj. ve světle pravdy. Pravda nemiluje soukromé příšeří, závětrí, ochočenost, subjektivitu; pravda je veřejná, obecně platná, univerzální, „katolická“, pro všechny závazná. Má sice nezbytně subjektivní aspekty, ale subjektivitou se nevyčerpává. Má různé tváře (podle osobnosti myslitele, který se postavil do jejích služeb), ale je jediná, táž pro všechny, pro celý svět. A tato její univerzální platnost a závaznost musí být zjevná, musí se projevit, ukázat – a také uplatnit, uskutečnit. Pravda vede vždycky k činu, k aktivitě (tím se naše povědomí diametrálně liší od povědomí antického myslitele, např. Aristotela). Proto má a musí mít pravda jak svůj subjektivní či spíše individuální aspekt (tj. musí se stát osobní výzvou, na niž každý jednotlivec musí osobně odpovědět), tak i svůj aspekt společenský a veřejný (tj. každý individuálně oslovený a pro službu pravdě rozhodnutý, tj. odpovědný a odpovídající člověk musí být zároveň svědkem všem lidem, celému světu, tj. musí se vyslovit veřejně a působit na veřejnosti – a tím na veřejnost. (A jako přichází pravda napříč našim životním zvykům a celé životní orientaci, aby náš život změnila a celý převrátila, tak také veřejné hlásání pravdy nejde nijak společnosti po srsti, nýbrž stejně napříč a proti srsti jako jednotlivci; a od-

tud ony nesčetné srážky, konflikty a někdy osobní i hromadné katastrofy, v nichž a jimž navzdory pravda „vposledu“ vítězí (byť nikoliv jednou provždy a definitivně, neboť je živá, stále nová a kupředu postupující). Pravda která jen potvrzuje a zaštiťuje osobní nebo společenské hotovosti, danosti, tzv. establishment, je lží, je zpotvořenou, znetvořenou, zneuctěnou a zfalšovanou „pravdou“.)

A pro tohle pro všechno je vždycky nakonec zapotřebí, aby filosofie byla provedena, uskutečněna, aby se přesvědčivě vyslovila, aby přesvědčila – nikoliv tedy nakazila, aby se vnutila sugescí nebo jinými psychologickými cestami. Pravda a v důsledku toho i filosofie se brání tomu, aby byla snadno a bezbolestně „polykána“ jako chutná medicína. Skutečná pravda a pravá filosofie nás vždycky něco stojí; laciná pravda a laciná filosofie jsou vždycky podezřelé. Nehledíc k tomu že pro pravdu i pro filosofii víc než pro cokoli jiného platí, že „lehko nabyl, lehko pozbyl“. Pravda nalezená snadno či dokonce šťastnou náhodou, se neudrží v našem povědomí a v naší paměti; její závažnost nám uniká, dokud není zarámována a podtržena ústrky, zahanbením, ztrátami, prohrami, bolestí, utrpením a bezradností. Úzkost – to je to pravé medium pro pravdu (a také pro filosofii); jen úzká cesta je a může být cestou pravdy – a cestou filosofie.

(233) (5) (SSaŽ, 19. 8. 75 odpoledne.)

(Upravený přepis staršího mgf. diktátu; možná už jednou přepsán – zkontrolovat!) [kazeta č. 47 – Cestron C60.] Udělat krok ve filosofii znamená udělat krok, který dříve nebo později vyvolá další krok, který bude znamenat, že si uvědomíme cosi, co jsme udělali tím prvním krokem. A ovšem i ten druhý krok vede zase k dalšímu kroku, jímž si zase uvědomujeme, co jsme udělali tím druhým krokem. A tak se vlastně urgentním požadavkem všeho myšlení po jisté době – a dnes už to je hotová věc – stává požadavek vědět, co děláme, když myslíme; a urgentním požadavkem současného (dnešního) filosofického myšlení je vědět, co to vlastně děláme, když filosoficky myslíme, pracujeme. Proto každý „úvod“ do filosofie musí v sebe zahrnout dimenzi reflexe filosofie nad sebou samou, její pokus o sebepochopení a sebeuchopení. Proto lze považovat za vhodné začít zprvu výkladem o filosofii samotné, ale výkladem od samého počátku filosofickým. Jen tak může být splněna podmínka, diktovaná samotnou povahou filosofie jakožto všestranné metodické a systematické reflexe. Od tohoto filosofického sebeuchopení filosofie (a filosofie už musí být ve své stavbě náležitě rozvinutá, aby toho byla schopna) lze – a ve skutečnosti je nutno – přejít k otázce místa filosofie v lidském životě (individuálním i společenském), k otázce filosofie k jiným skutečnostem a stránkám indivi-

duálního i společenského života, zejména duchovního, vztahu k jiným duchovním aktivitám a disciplínám, a konečně k otázce jejího vztahu k celku současné epochy. Diagnóza duchovní situace přítomnosti je ovšem možná pouze v relaci k minulosti, a v neméně podstatném vztahu k budoucnosti. V tomto dějinném pohledu se musí zvláštní pozornosti dostat minulosti a budoucnosti samotné filosofie. Otázkou budoucnosti filosofie pak může „úvod“ vyvrcholit. Vlastní (předmětná, věcná) filosofická problematika by měla být ve vhodném výběru a podání zařazena do tohoto postupu a měla by mu být podřízena. To sice jistým nevyhnutelným způsobem naruší některé věcné souvislosti a zejména systematickosti věcně filosofického výkladu, ale bude to z dobrého důvodu. Tím ovšem vzniká potřeba vyložit také místo a důležitost systému ve filosofii (včetně mezí systematickosti a vážného nebezpečí systémové hybris). Uvedený postup lze věcně velmi dobře zdůvodnit; bude představovat asi ideální „uvedení“ do filosofie pro každého, kdo už se nějak s filosofií setkal, kdo už o ní něco ví a kdo si alespoň předběžně vypracoval pro filosofii jakýsi smysl. Zůstává však otázkou, zda se takový „úvod“ do filosofie hodí pro úplné začátečníky. Mám dojem, že nikoliv, alespoň nikoliv v tom smyslu, že by mohl být nějak zvlášť doporučován. Nicméně právě okolnost, že do filosofie a filosofování člověk obvykle spadne jako neplavec do vody a že se tak náhle dostává (aniž by si byl své situace celkově a plně vědom) před skutečností a úkoly, jež si nezvolil, představuje možnost, aby se náš „úvod“ do filosofie stal po takové začátečníky alespoň nahodilou příležitostí (tj. jednou z nesčetných možností jiných) i k prvnímu setkání s filosofií. Tu pak jeho funkčnost a služebnost bude zprvu pochopitelně redukována, řada pasáží vyzní hluše a bez přiměřeného porozumění a chápající odezvy. Ale to nemůže být příliš na závadu, jestliže takový čtenář začátečník po čase přistoupí k přečtení či tentokrát spíše již ke studiu „úvodu“ po druhé, po třetí. Proto bude nutno pamatovat na takové formulace a takové postupy, které se nesnadno stereotypizují. – Úvod do filosofie pro začátečníky (zvlášť pro ně určený) není možný a neměl by ani smysl, protože vlastně nejde o úvod, rozhodně ne o uvedení někam, kde uváděný ještě nikdy nebyl. „Úvod“ do filosofie je proto myslitelný jen jako metodická a propedeutická nápomoc v tom, aby si každý uvědomil, že to, co už nejenom zná, ale co sám dělal, byť polovičatě a s chybami, lze dělat tak koncizně, promyšleně a důsledně – a že to má jméno „filosofování“ či „filosofie“. A tato nápomoc musí pracovat filosofickými prostředky, jež u „uváděného“ předpokládá (a jež potřebují jen pročištění, dotažení, propracování a kritické sebeuvědomění), neboť filosofie může dospět ke svému sebeuvědomění a sebepojetí pouze filosofickými prostředky.

{Reflexe ve filosofii}

(234) (6) (SSaŽ, 19. 8. 75 odpoledne.)

Nietzsche kdysi napsal: „umělci často nevědí, co nejlépe dovedou“ (Nietzsche proti Wagnerovi, česky 19., str. 11; Nietzsche contra Wagner, sv. XI, str. 231). Nemyslím, že by to bylo na místě umělcům vytýkat. Možná, že to je podmínkou jejich pravého umění. Tam, kde umělec přesně ví, co umí, a přesně toho užívá (využívá), má se mít na pozoru: je na nejlepší cestě k paumění a když není ohrožován přímo kýčem a kýčovitostí, tedy jistě machou. Je možné a dokonce pravděpodobné, že příliš mnoho reflexe a příliš pronikavá reflexe vskutku umění ohrožuje. Způsob uměleckého tvoření není obvykle posilován reflexí.

Naprosto jinak se tomu má s filosofií. Tam totiž naopak nemůže být většího nedostatku a osudnější chyby než málo reflexe (i když samozřejmě nejde o kvantitativní stránku, nýbrž především o kvalitu). Reflexe není ve filosofické tvorbě nikdy na závalu (leďa v případě, že jde o nesprávnou, chybnou, falešnou reflexi – ale to pak zase znamená jenom nedostatek reflexe, protože cesta od nesprávné a neplatné reflexe ke správné a platné je cestou dalších a dalších reflexí, jimž jsou podrobovány a jimiž jsou kontrolovány reflexe předchozí), je vždy její předností a proto také výsadou, je jí tím nejvlastnějším živlem, elementem, jímž buduje svou tkáň, své tělo, svou strukturu. Únavou z reflexe klesají jen duchové slabší, jimž chybí pevnost základu, tj. pevná životní orientace a silná rozhodnost, a pevná struktura životní i myšlenková, tj. principiálnost, schopnost nahlédnout do vnitřních vazeb a nenechat se mást pouhými myšlenkovými surogáty.

Reflexe není bezedná, leč by byla ponechána sama sobě a ztratila by to, čeho je reflexí, svou substanci, tj. pevně zakotvený a **(aktivně) (prakticky)** rozhodný lidský „postoj“ (termín je evidentně nepříhodný, protože napovídá něco statického, zatímco jde o strukturní regulativ, „charakter“ aktivity). Proto ustavičně další a další kroky hlubší a pronikavější reflexe nemíří do nekonečna, nýbrž ke konečnému tvaru personálního života, který je však otevřen vůči pravdě (takže konečnost tu nesmí být zaměňována za uzavřenost). Aby však výsledkem ustavičně postupující reflexe byla taková konečná charakternost a otevřeně charakterní konečnost, musí se dostat do souhry a do souzvuku „osobní nakloněnost“ (totiž onen „postoj“), životní zakotvenost a zaměřenost člověka s jeho reflexí: reflexe musí prosvětlit a pročistit existenciální „pobyt“, a zároveň musí tento pročištěný „pobyt“ přijmout za svůj základ. (Tj. „základ“ reflexe a „základ“ životní praxe musí být týž, nesmí se obojí navzájem rozcházet.) V takovém případě dochází k integritě, v níž životní (praktická) orientace je vskutku základem a v níž

reflexe je světlem, pokynem, senzoriem, kompasem a tím oporou tohoto základu. Aby k tomu mohlo dojít, musí být člověk existenciálně, bytostně otevřen, ochoten k životní revizi, k životnímu obratu; a aby tato otevřenost nebyla slepá a neobracela se nazdařbůh, k tomu jí slouží právě reflexe. Ta odhalí již provedené chyby a dovede varovat před jejich opakováním; ta dovede ukázat na podstatu a jádro takových chyb a odhadnout, v jaké jiné sestavě by se přesto mohly znovu přihlásit; ta dovede rozpoznat, jakým způsobem nelegitimně proniká chybná praktická orientace do reflexe a pak ji deformuje, aby neukázala chybu jako chybu; ale dovede nejenom rozpoznat a v pravém světle ukázat zájmy, které se plíživě zmocňují vlády a kontroly, ale odhaluje také zvyky, zvykovost, každodennost a její setrvačnou tíhu. Teprve tím „činí rovné cesty“ a dovoluje rozhodnosti, aby se neroztříštila o překážky, které si třeba i sama staví sobě do cesty.

A právě tam, kde umění je při své tvorbě záslužné tím, že dost přesně „neví, co činí“, filosofie musí hledat svou cestu v tom, že se stále přesněji bude dobírat toho, co vlastně činí, a tak činit vše s plným vědomím, s maximální uvědomělostí toho, co podniká. Jen musí dbát toho, aby nepředstavovala jedinou aktivitu, jedinou praxi, jediný typ činů a činnosti, na něž by lidská aktivita byla redukována. Filosofie musí osvětlovat všechno tak, aby se to ukazovalo v pravé podobě; ale musí právě proto také vést k životnímu obratu, aby se nový, obrácený, nově orientovaný život v pravé své podobě vůbec ukázat mohl. Nejde tedy jen o to, ukazovat všechno pravdivě tak, jak to je, ale měnit všechno tak, aby to vpravdě mohlo do světla pravdy vstoupit a aby se to ve světle pravdy mohlo ukázat nejenom jako „jsoucí“, nýbrž jako „pravé“, „vpravdě jsoucí“, „vpravdě skutečné“, hodné uskutečnění.

(235) (7) (SSaŽ, 20. 8. 75 večer.)

Zatímco teorie, tj. pojetí reflexe pracuje s velmi zjednodušenými modely, ve skutečnosti je reflektující mysl vždycky už postavena do velmi složité, mnohavrstevné situace, kterou musí proto také složitým a namáhavým způsobem dešifrovat a rozuzlovat. Nejlépe lze celou věc ukázat na příkladě, ale zvolit vhodný příklad není tak jednoduché. Vezměme třeba situaci milovníka hudby, který si koupí nový magnetofon (Sony) ke svému zesilovači, nebo ještě lépe koupí si také zesilovač. Chce přístroje vyzkoušet a tak nahraje na pásek (na kazetu) nějakou hudbu z radia (z tuneru). Ukáže se, že může použít buď evropské pětikolíčkové zdířky nebo oddělených konektorů pro levý a pravý kanál (stereo), a to jak pro nahrávání, tak pro přehrávání. Shodou okolností se rozhodne spojit tuner s magnetofonem

oddělenými konektory, zatímco při reprodukci z magnetofonu přes zesilovač užije pětikolíčkového konektoru. Vše je v pořádku, milovník hudby je nejvýš spokojen. Po několika týdnech získá nový zesilovač, poskytující také možnost volby spojení buď přes pětikolíčkový evropský konektor nebo přes oddělené konektory pro každý kanál. A protože dosud musel stále měnit (zasunovat a vysunovat) konektory podle toho, chtěl-li poslouchat hudbu z tuneru nebo záznam z magnetofonu, spojí natrvalo tuner se zesilovačem přes pětikolíčkové konektory a magnetofon jak s tunerem, tak se zesilovačem oddělenými konektory pro levý a pravý kanál. A zjistí, že nový zesilovač funguje ve spojení s tunerem, ale nefunguje ve spojení s magnetofonem. Proč? Podezřelý je samozřejmě nový zesilovač, neboť starý zesilovač prokázal, že magnetofon je v pořádku. To je výsledek první reflexe. Ale tato reflexe je vadná, protože usuzuje příliš zjednodušeně. Musíme bedlivě přezkoumat, co jsme vlastně všechno udělali, když jsme zesilovali starým zesilovačem, a co jsme pak dělali s novým zesilovačem. A ukáže se, že nemůžeme jen tak beze všeho srovnávat, neboť v prvním případě jsme užili jiných konektorů než ve druhém. Sjednotíme proto podmínky a použijeme také v druhém případě při zesilování pětikolíčkových konektorů (tj. jiného kabelu). A ukáže se, že nový zesilovač funguje bezvadně. Chyba mohla být v kabelu. Zjistíme však rychle, že kabel je v pořádku. Protože celkové funkce nejsou narušeny, může být chyba buď ve výstupu magnetofonu (pro oddělené kabely levého a pravého kanálu) nebo ve vstupu zesilovače (rovněž pro oddělené konektory). Provedeme tedy ještě potřebné zkoušky (třeba za pomoci magnetofonu a zesilovače vypůjčeného od přítele) a definitivně určíme, že vada je na výstupu magnetofonu pro oddělené konektory, kdežto týž výstup pětikolíčkový je v pořádku.

Co jsme tu vlastně prováděli? Ve svém vědomí jsme se vraceli k tomu, co jsme dělali (jak jsme zapojovali a spolu propojovali přístroje pomocí kabelů s různými konektory apod.) a „co to udělalo“. Samozřejmě jsme nic předtím nedělali nazdařbůh (to bychom mohli zničit přístroje), ale řídili jsme se návodem. Naše práce s přístroji tedy byla už řízena myšlenými rozvrhy, tj. určité reflexe tu už původně byly před tou, o níž mluvíme, provedeny. Naše nynější reflexe tedy není jen reflexí toho, co jsme udělali, nýbrž také těch rozvrhů, jež našemu počínání předcházely. Pochopili jsme např. návod nesprávně; naše počínání vykazovalo jisté neúspěchy. Reflexe těchto neúspěchů a předcházející činnost ukáže v tom případě, že jsme správně nepochopili návod. Nebo je návod neúplný a my si jeho údaje takto rozšíříme a doplníme. Reflexe se vrací tedy k naší zkušenosti dosavadní a analyzuje ji, pročišťuje, zbavuje balastu a omylů, a naopak ji rozmnožuje

o prvky, jež bez reflexe buď vůbec naší zkušenosti nejsou dostupné, anebo jen jako jakési tuchy. Jde však ještě o něco podstatnějšího.

Reflexe přichází vlastně z jiného světa, z jiného prostoru, protože je zakotvena ve slovu, v řeči, v logu. Reflexe je tím vlastním místem, v něm dochází k tomu, že věci, procesy, události atd. jsou vtahovány do světa řeči, slova. Naše zkušenost je ustavičně reformována a transformována právě pronikáním logu a logických struktur, takže sama zkušenost je takto stále víc logizována. Cestou, jíž logos proniká do zkušenosti, je ovšem právě reflexe; logizace zkušenosti je tedy zároveň její proreflektovaností. A tak vlastně kromě nejprimárnějších a nejelementárnějších začátků, jež stejně zůstávají pro každou účinnou, tj. vypracovanější reflexi v nedohlednu, se každá reflexe (každý akt reflexe) vrací také k jiným reflexím; zprvu ovšem si to „neuvědomuje“, tj. vrací se k nim, aniž v nich bývalé reflexe vědomě rozpoznává, ale to není rozhodující. Naopak to podtrhuje onu „nedohlednost“ základny, na níž ona poslední (již vědomá) reflexe staví. Tak má každá reflexe svou hlubinu, kterou neprohlédá nikterak samozřejmě a lehce, ale do níž se postupně může hlouběji a hlouběji nořit (v dalších reflexích).